

(Lespy-R : «*citre* ant. esp de petite cruche»)

En àrab clàssic *satl* com a nom d'una espècie de cassó o galledeta de metall amb nansa. Amb formes una mica vacil·lants que comproven el llunyà origen foraster del mot. En efecte, el ll. *sīṭūla* (d'on *SELLÓ*), va aconseguir gran difusió entre les llengües no romàniques: persa *satul*, copte *στουλα*, b gr. *στουλα*, a.-al mj. i dial. *sīdel*, bc. *suīla* (*sul*), entre elles l'àrab Aquí no figura encara a l'Alcorà ni en l'important text iraquí del S. x (Dieterici), però pot ser per purisme-car el descriuen com a mot i cosa generalment coneguda els lèxics clàssics orientals, des del Djauharí (any 1006), el Zamahšarí (1144) i tots; i a Síria, Egipte i pertot el tenen com a mot genuí: el comparen amb un *tass* (> *TASSA*), però amb ansa, i alguns detallen que és un cassó o caldereta usada per als banys calents, avui més aviat un calderó de coure estanyat («kind of pail of tinned copper ---»): Lane (1359b; Dozy, *Suppl* I, 653a).

En general fou conegut pertot en l'àr. d'Occident («bol en métal avec anse; seau en métal; chaudron», Beaussier, 472b; Simonet, s. v. *sāthal*) i en tots els lèxics magrebins i hispano-àrabs (Gl. de Leyden, *PAlc*, *RMa*). Ja en les fonts orientals consta també com a femení *satla*, que alguns allà expliquen com a més petit que el *satl*. Un fet que comprova la provenença forastera (a part de no formar part de cap arrel verbal) és l'existència de variants des d'antic: tots des del Djauharí fan constar que hi ha *sāthal* amb el mateix significat (i algun altre), i l'egipci Fayyumí (S. xiv) constata que també hi ha *satl* amb *s* però és dialectal; el nostre *RMa* dóna justament aquest a la part llatino-àraba, si bé totes dues a la primera part, sempre traduint vagament «vas» (pp. 620, 117, 129).

Ens interessen aquests detalls perquè *satl* amb *t* s'havia de pronunciar amb *a* ben oberta, gens palatal, i per tant no s'explicaria la *é* i encara menys la *i* de les formes romàniques. Essent un mot manllevat de *SITULA*, i donades les altres formes orientals, com el persa *satul*, i les diverses variants registrades en àrab, podem creure, però, que també hi hagué *satl(a)* amb *-i-* no emfàtica; i fins potser *sūl* amb *i* i *t* o amb *i* i *t*, que explicarien millor el cat. i bearn. ant. *sitra*, conservant un vocalisme més fidel al del llatí i les altres llengües del Llevant: ens preguntem fins i tot si sota aquella variant *sāthal* no hem d'entendre més aviat *sital*; sobretot tenint en compte que es posaven poques vocals en els mss., i quan s'hi posaven era a cura d'homes erudits o gramàtics, que eren refractaris a tot el que discrepava de l'àrab asiàtic de llur temps.

Un altre problema que es presenta en català és el dels mots *setrill* i la seva variant *sitrell*. Tot i llur evident aparença de derivats es fa difícil d'explicar-lo així. Car recordem que en àrab no es pot dir que hi hagi sufixos, en tot cas res en *-l* ni *-y*, ni cap element derivador amb aquestes consonants.

El que és un *setrill* és ben sabut, i hi ha consciència corrent que és el mot més important, i tendència a creure que és el bàsic o fins l'únic antic. Hi ha *sitrell*, però és l'altre el més conegut: entorn de Bna. i en to-

tes les regions del Sud *sitrell* sona estrany i se sent com a forma forastera i pagesívola. Per tot això jo ja donava per entès generalment que *setrill/sitrell* s'han format amb sufixos romànics damunt *setra/sitra*, i jo mateix escrivia el 1937: «el sufix és el llatí *-iculum*, com es veu per les variants antigues *setry* i *cutry* (*Dag*); al costat de *setrill* existeix dialectalment *sitrell* (*citrell*, ja 1546, *E U C* iv, 174), Emp, Gironès, amb el sufix *-ellum* i dissimilació *e-é > i-é* (com en *finestra*, *sirvent* etc.); i de *sitrell* ha estat extret *sitra* 'espècie de porró', 'mesura d'oli o de vi', usual en molts parlats del N del Princ [1399], *BDC* xxiv, 48». Ja en reproduir-ho en *EntreDL* III, 130-131, vaig fer reserves a aquesta explicació, que mai no em va semblar ben segura, i els meus dubtes han augmentat després, sense que aquella hagi deixat de semblar-me sostenible.

Reprenquem la documentació. Que *setrill* es troba des d'antic és clar: ja en uns comptes reials de 1268 hom ha llegit: «un *setril* e una culera de fust, 2 drs» (*BCEC* 1908, 174);¹ «--- un *cestrill* d'aram qui serxex a la aygua beneyta, de pocha valor ---» a. 1373 (MiretS, *TemplH*, 558); «un *cutryll* de terra ---» Ribes 1380 (cf. més cita a *SARRO*); «portava --- una payella e --- uns fogons e --- un *cestrill* d'oli e --- on era lo viver de l'aiga se meteren ---; en la payella --- més del oli e --- sperar que les donzelles hi metessen del peix ---», *Decam* x, 6, 575.10f; encara que l'original it. porta aquí «uno *utèl* d'olio» (ed. 1961, 623.3) i la situació es prestaria a entendre-hi 'un bot d'oli', significat originari del mot it., els comentaristes entenen més aviat «piccolo vaso di terracotta invetriato», com sembla comprovar la traducció catalana.

En les sàtures val. de fi S. xv el tenim assegurat per les rimes, amb metàfora obscena (femenina i masculina): «la vella exorca! / Com li deu pudir la morca / del *cestrill*: / foc li crem lo pantanill / [mont de Venus]', / y càncer, total!» (*Coll de Dames*, v. 939); «ca vós ho feu tot, - menjant los conills: / a l'oli no vull - parar pus a rrates, / car són prop de buyts - ja los meus *cestrills*» (*Olives*, 1395). El crític del *BDLC* XIII 1923, 122, rebutja l'explicació de Spitzer (*LexikK*) on l'exclamació mall. *re-cap-de-xetra!* a base de *etcètera*: seria *cetra* «espècie d'ampolleta, cetrí o botilet». ¿Pensaria potser en algun ús com aquests? Rentem's-en les mans. En lexicografia apareix des del Cat.-Al. de 1502 («*setrill de oli*: der ölkrug», § 1887, cf. al. mod *krug* 'gerro') i OPou (no Busa ni els diccs. de rims).

Modernament la *-ll* d'aquesta forma s'ha pronunciat com *i*, en el territori on el tipus al·lofònic *yl* sona *ɿ*, pertot segurament, i avui això és encara general a les tres Illes; en la zona continental de *ɿ* (jo només recordo *sātril*, igual que *AlcM*, cf. *BDLC* iv, 220), però no és estrany, per la diferenciació darrere *ɿ* (*EntreDL* I, 44-45) l'antiga forma en *-i* deu haver perdut terreny; «un *satri* de terra de miç liura» (inv. d'Igualada a. 1564, *BDLC* xvi, 103). Però eiv. «*setrí*: acceitera, alcuza», *PzCabrt.*, bal. *setru* (Moll, *Gram. Preceptiva*, 42). És clar que hi ha tendència a reduir *-it* a *-i*, però si podem refiar-nos de la finor d'oïda i discerniment